

Компанцева Л. Ф.

Національна академія Служби безпеки України

ВІЙСЬКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МЕДІАДИСКУРСУ

У статті розглянуто військову термінологію в українській мові як динамічне мовне явище, що перебуває на перетині професійного, суспільного й культурного дискурсів. Метою є аналіз еволюції військових термінів в українській мові та їх дискурсоутворювальна роль. Військова лексика, яка традиційно сприймалася як вузькоспеціалізований елемент мовної системи, сьогодні демонструє активне проникнення в широкі пласти повсякденного мовлення. Особливу увагу приділено дискурсоутворювальній функції військових термінів, які у зв'язку з повномасштабною війною вийшли за межі фахового вжитку та стали значущими маркерами колективної пам'яті, ідентичності й соціальної мобілізації.

Семантичні трансформації термінів класифікуються їх за чотирма основними категоріями: збережені у первісному значенні (артилерія, батальйон), терміни, що набули нових відтінків (окупація, ракета), термінологізовані одиниці (дрон, волонтер, засіб), а також детермінологізовані одиниці, що поступово переходять у сферу загального вжитку та набувають символічного або метафоричного змісту (фронт, окупація, десант). Підкреслюється, що в умовах збройного конфлікту військова термінологія не лише виконує номінативну й комунікативну функцію, а й активно впливає на мовну картину світу, формуючи національний наратив, сприяючи мовній консолідації суспільства. Таким чином, військова лексика постає не лише як фаховий мовний ресурс, а як потужний механізм мовної адаптації до соціально-політичних викликів сучасності, відображаючи зміни у свідомості, цінностях та ідентичності українського суспільства. Її трансформація є свідченням глибших процесів, що відбуваються в мові під впливом війни – процесів, які перетворюють терміни на символи, а мову – на інструмент опору та пам'яті.

Ключові слова: *термінологія, військовий термін, семантична еволюція, дискурсоутворююча роль, дискурс, військовий дискурс.*

Постановка проблеми. Важливою складовою лексики мови є військова термінологія, яка виконує не лише комунікативну функцію у сфері професійного спілкування, але й відіграє значну роль у формуванні національного публічного дискурсу. В українській мові, особливо в умовах сучасної війни, військові терміни вийшли за межі вузькопрофесійного вжитку і стали важливими маркерами суспільної свідомості, мовної динаміки, колективної пам'яті та ідентичності.

Однією з ключових рис військової лексики є її дискурсоутворююча функція. У фаховому середовищі терміни забезпечують точність, структурованість і ефективність комунікації. Військові терміни не лише позначають конкретні поняття, а й створюють семантичну сітку [3, с. 48], що формує внутрішній простір військового дискурсу. Водночас ця лексика все активніше проникає в публічний та повсякденний мовний простір – особливо це пов'язано з триваючою повномасштабною війною на територіях України.

Лексичні одиниці, що відображають військову дійсність, дедалі частіше використовуються в медіа, соціальних мережах, художній літературі, стаючи елементами колективного досвіду. Термінологізовані одиниці не лише описують воєнну дійсність, а й конструюють її, надаючи оцінку, створюючи образи та закріплюючи нові смисли у свідомості мовців. У цьому контексті військова лексика виконує ідентифікаційну функцію – її вживання свідчить про належність мовця до певної соціальної чи професійної спільноти, наприклад до військових, волонтерів, ветеранів, громадян, залучених до інформаційного фронту тощо.

З огляду на інтенсивність мовної динаміки, важливо простежити й семантичну еволюцію військових термінів. Слова або синтагматичні одиниці, що мають чітко окреслене значення у військовій системі і використовуються для вираження поняття, специфічного для певної галузі, можна вважати військовими термінами. Військова термінологія народу містить поняття, накопичені в процесі еволюції військового

явища, і постійно зазнає змін. Щодо семантичної еволюції, то деякі військові терміни зазнали певних трансформацій в українській мові; деякі слова набули нових значень, зберігаючи (подеколи частково) чи втрачаючи первинні. Завдяки цим новим семантичним і стилістичним нюансам багато слів, які спочатку позначали військово-історичні реалії, збереглися до наших днів, з військовим значенням або без нього; інші стали архаїзмами, топонімами або елементами ономастичного фону тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками спостерігається активізація наукових досліджень, присвячених військовій термінології в українській мові. Це зумовлено як актуальністю теми в умовах повномасштабної збройної агресії, так і прагненням до унормування й систематизації термінологічної бази в межах державної мови. Зростає потреба в чіткому, фаховому, а водночас зрозумілому термінологічному апараті, здатному точно передавати новітні військові реалії та слугувати засобом ефективної комунікації у професійному середовищі та публічному просторі.

Зокрема, значний внесок у вивчення військової лексики зроблено такими дослідниками, як Ольга Андріянова, яка вперше комплексно розглянула військово-морську термінологію як окрему підсистему в межах військової лексики української мови. Її праця є вагомим внеском у розвиток українського термінознавства, оскільки охоплює як історичний, так і функціональний аспекти морської термінології [2]. Ніна Яценко вперше системно дослідила терміни, пов'язані з військовою формою одягу, у діахронному аспекті. Вона проаналізувала генезу, семантику та структурні особливості цих термінів, використовуючи матеріали з лексикографічних джерел та наукових студій [10]. Ярослав Яремко долучився до дослідження фундаментальною працею, що охоплює історичний розвиток військової лексики в українській мові [9]. Наталя Акульшина зосередила увагу на методиці лінгвістичного аналізу військової термінології, запропонувавши структурний і функціонально-семантичний підхід до вивчення спеціалізованої лексики [1]. Одним з важливих аспектів, які досліджують українські мовознавці, є вирішення питань перекладу військової термінології [4, 6, 7], особливо в контексті адаптації і уніфікації української термінології до стандартів НАТО. Розробка україномовних стандартів документації, а також забезпечення міжмовної еквівалентності

у фаховому перекладі тісно пов'язане не лише з лексичною точністю, а й з геополітичними, правовими та культурними викликами сьогодення.

Постановка завдання. Метою пропонованої статті є аналіз еволюції військових термінів в українській мові та їх дискурсоутворювальна роль. Окреслена мета передбачає вирішення таких завдань: розглянути семантичну еволюцію військових термінів в українській мові; продемонструвати як військова термінологія адаптується до сучасних умов та входить у медійний дискурс, збагачує мову і слугує засобом культурної ідентичності; підкреслити роль військової термінології як мовного маркера національного досвіду, її функції в медіа та публічному спілкуванні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виклад деяких семасіологічних аспектів військової термінології ґрунтується на визначенні понять «термін» і «термінологія», відповідно «військовий термін» і «військова термінологія».

Отже, терміни – це «слова або словосполучення, використовувані для точного, максимально однозначного визначення понять, які утворюють специфіку різних галузей науки і техніки» [5, с. 806], у свою чергу термінологія – це «(1) сукупність термінів, що позначають поняття конкретної наукової чи виробничої галузі; (2) те саме, що термінознавство; (3) сукупність термінів у мові загалом» [5, с. 808]. На підставі зазначеної дефініції, під *військовим терміном* розуміються слова або сполучення слів з лексичного запасу мови, які належать до спеціальної мови, створеної для точного вираження спеціальних військових та воєнних понять і для називання таких спеціальних об'єктів. До військової лексики належать слова, які вживаються і розуміються, передусім представниками військової науки або безпосередньо причетними до військової справи. Сукупність військових термінів утворює військову термінологію.

Семантична еволюція військових термінів в українській мові є динамічним і багатовимірним процесом, що відображає не лише мовні зміни, а й глибші соціокультурні трансформації. Вона тісно пов'язана з історією українського державотворення, війнами, революціями та становленням національного війська. Військова термінологія містить оніми, зібрані в процесі історичного розвитку тієї галузі, з якою вона пов'язана, і постійно змінюється у зв'язку з еволюцією військового явища і військової техніки. Ця зміна з часом проявилася не лише на рівні

військової термінології, взятої в цілому, але й на внутрішній значенні деяких слів цієї галузі. Відповідно до їхньої семантичної еволюції, у військовій термінології української мови можна розрізнити такі категорії:

- слова, які зберегли своє старе військове значення;
- слова, які з часом набули інших/додаткових військових значень у межах термінологічної системи;
- термінологізовані повсякденні слова;
- детермінологізовані слова військової мови.

До першої категорії належать терміни, які зберегли своє первинне значення і продовжують активно функціонувати в сучасній українській військовій термінології. Серед них – *гармата*, *піхота*, *щит*, *штаб*, *батальйон*, *фланг*, *лафет*, *гаубиця* та інші.

«Українські артилеристи показали вправу з розгортання та стрільби із нової української гармати, що була розроблена на базі вже існуючої артчастини від однойменної самохідної установки та причіпного *лафета* радянської *гармати* «Гиацинт-Б» (День. 25.03.2025). «... 11 протитанкових *гармат*, 40 *гаубиць*, 12 реактивних систем залпового вогню, три зенітні ракетні комплекси, а також три протитанкові ракетні комплекси» (Дзеркало тижня. 11.05.2021). «Для свого масштабування 425-й окремий штурмовий *батальйон* отримав на озброєння танки Leopard 1A5 та почав розгортати артилерійські підрозділи» (День. 14.01.2025).

Водночас окремі лексеми, як-от *меч*, *стріла*, *щит* (у значенні захисного спорядження), хоч і репрезентують реалії, притаманні архаїчним етапам розвитку військової справи, не зникли з мовного вжитку повністю. Попри те, що відповідні об'єкти фактично вийшли з активного використання, ці терміни й надалі трапляються у фаховому дискурсі (передусім у військово-історичних контекстах), художній літературі та публіцистиці, набуваючи символічних або метафоричних значень. Їхнє збереження в мові засвідчує не лише історичну тяглість термінологічної системи, а й наявність культурної пам'яті, у якій військова лексика часто відіграє роль маркера героїчного чи міфологізованого досвіду.

До другої категорії слів в українській мові – тих, що з плином часу набули додаткових значень, – належать: *курінь* (іст. Військова одиниця в Запорозькій Січі; сучасн. вживається у символічному контексті), *сотня* (іст. підрозділ у козацькому війську; сучасн. вживається в контексті

добровольчих формувань), *калібр* (перв. діаметр ствола вогнепальної зброї; додатк. міра потужності, класифікаційний параметр систем озброєння), *ракета* (іст. сигнальна, освітлювальна ракета; сучасн. високоточна наступальна або оборонна зброя з різним типом наведення) та інші. «Пілоти Повітряних сил завдали десятки ударів по ворожих позиціях із застосуванням авіаційних бомб і *ракет* різних типів» (День. 27.04.2025). «Ворог постійно модернізує не тільки дрони, а й балістичні *ракети*, тому збивати їх стало складніше». «Російські загарбники у ніч на 6 квітня здійснили комбінований удар по Україні *ракетами* різного типу та ударними БпЛА» (День. 06.04.2025). «На ранок 11 лютого російсько-окупаційні війська вчоргове атакували Україну крилатими *ракетами* та безпілотниками» (День. 11.02.2025). «Ще за три хвилини – про групу *ракет* на півдні Херсонщини курсом на північ» (Дзеркало тижня. 24.04.2025).

З наведених прикладів бачимо, що в більшості випадків значення одного й того ж терміна є близькими, похідними від первинного значення.

Термінологізовані слова, які утворюють третю категорію, були запозичені з повсякденної мови для вираження військових понять. Ця група постійно збільшується, оскільки у міру розвитку знань звичайні слова дедалі частіше набувають спеціалізованого значення та починають функціонувати як терміни у відповідних галузях [8, с. 169].

Такі одиниці вживаються або самостійно (як терміни-слова), або у складі термінологічних сполук, ці слова відіграють важливу роль у збагаченні військової лексики. Прикладами можуть слугувати такі термінологізовані одиниці: *сектор* (перв. частина кола або сфери; військ. сектор обстрілу, сектор оборони), *засіб* (перв. інструмент чи спосіб; військ. вогневий засіб, технічний засіб розвідки, засіб радіоелектронної боротьби), *сирена* (перв. технічний термін широковідомий, сучасн. позначення сигналу повітряної тривоги), *тривога* (перв. емоційний стан людини, сучасн. позначення сигналу повітряної тривоги), *волонтер* (перв. переважно громадський активіст поза війною, сучасн. допомога і ключова частина тилу війська у питаннях постачання, евакуації, аеророзвідки), *територіальна оборона/тероборона* (перв. формальне маловідоме поняття; сучасн. складова ЗСУ), *дрон/коптер* (перв. безпілотний апарат, що не використовувався військовими; сучасн. один з ключових засобів ведення війни, розвідки) та інші.

«... від початку застосування російські ударні **дрони** типу *Shahed* вже отримали низку модифікацій» (День. 06.14.2025). «Майже у цей же час через загрозу «Калібрів» та «Шахедів» повітряну **тривогу** оголосили в Києві» (Дзеркало тижня. 24.04.2025). «... повідомляє про нібито знищення протиповітряною обороною 524 українських **дронів** та п'яти ракет «Нептун»» (Дзеркало тижня. 07.05.2025). «За її словами, одним із завдань росіян є дискредитація **волонтерських**, військових та благодійних ініціатив, які займаються підготовкою воїнів» (Дзеркало тижня. 06.05.2025). «Благодійники придбали для Черкаської **тероборони** партію з семи 120-мм мінометів» (День. 14.03.2025).

Зауважимо, що при переході від повсякденної мови до військової (спеціалізованої) мови термінологізовані слова набувають додаткових значень, відмінних, більшою чи меншою мірою, від тих, які вони мали первісно. Цей процес не є механічним перейменуванням або прямим запозиченням, оскільки передбачає семантичну трансформацію, коли пересічне слово набуває нового функціонального навантаження та починає виконувати роль фахового терміна. Такі слова адаптуються до потреб військової комунікації, втрачаючи частину своєї емоційності, образності чи побутовості й набуваючи точності, стиснутості, що є характерною ознакою будь-якого терміна. Сміслові переорієнтування значень і функцій слів засвідчує здатність мови адаптуватися до нових реалій і створювати термінологічні одиниці через внутрішній ресурс мови, а саме термінологізацією вже існуючої лексики. Така тенденція притаманна сучасній українській мові, де обставини пришвидшили процес перетворення загальноживаної лексики на елементи військового професійного мовлення.

Четверта категорія – детермінологізовані слова військової сфери. У контексті військової мови це явище набуло особливої активності у зв'язку з сучасними воєнними реаліями в Україні, коли військова термінологія почала проникати в публіцистичний, медійний, художній і навіть побутовий дискурс, втрачаючи частину своєї термінологічної строгості.

Військові терміни, які традиційно мали чітке значення у професійному середовищі, дедалі частіше набувають образності, переносних значень або вживаються метафорично. Наприклад, слово *фронт*, яке в класичному військовому розумінні означає лінію бойових дій, у загальноживаній мові почало позначати будь-яку сферу активної

діяльності або протистояння: інформаційний фронт, дипломатичний фронт, внутрішній фронт боротьби, антикорупційний фронт та ін. «Росіяни продовжують просуватися на ділянці фронту, де у квітні мали найбільші територіальні завоювання» (Дзеркало тижня. 02.05.2025); «Біля Баловного ЗСУ знищили ворожий **десант**» (Українська правда. 03.03.2022) – «**Інформаційний фронт** України: медійники повинні стати хедлайнерами українського сегменту Telegram» (Interfax-Україна. 19.05.2023); «**Дипломатичний фронт** у війні з РФ. Чи допустив Офіс президента помилки у стратегії миру?» (Радіо Свобода. 13.04.2025); «**Дипломатичний фронт**: чому обмін військовополонених такий важливий для українського війська» (Цензор.НЕТ. 13.11.2024); «**Внутрішній фронт**. Що відбулося на **антикорупційному фронті** за рік великої війни?» (Лівий берег. 17.02.2023).

Аналогічним чином термін *десант* з бойової дії (висадка військ) перетворився на позначення раптової злагодженої появи групи людей у певному середовищі – *волонтерський десант*, *культурний десант*, *освітній десант*. Процес детермінологізації також охоплює терміни *оборонятися*, *окупація*, *мобілізація*, *бомба*, *оборона* тощо. «Чому росіяни не висадили **десант** на Одещині: віцеадмірал Неїжпапа дав відповідь» (ТСН. 06.07.2024); «Загроза російського **десанту**: експерт назвав мету такої тактики окупантів» (ТСН. 21.01.2024) – «Це історія про об'єднання військовослужбовців, яке називається «**Культурний десант**» (Укрінформ. 16.05.2025); «**Освітній десант** НАТО в гостях у харківських танкістів» (Арміяінформ. 24.10.2019); «**Вчительський десант** з росії та викрадення й депортація дітей» (Всеосвіта).

В українській топоніміці присутні численні приклади населених пунктів, назви яких мають військове походження або пов'язані з військовою історією. Це явище відображає глибоку інтеграцію військової тематики в культурну та історичну спадщину України. Історичні назви: Гусарівка в Харківській області, Козацьке в Херсонській області, Отаманівка в Луганській області тощо.

Висновки. Військова термінологія в українській мові є динамічним феноменом, що поєднує вузькоспеціалізовану точність із широким соціокультурним впливом. Сучасні реалії повномасштабної війни в Україні спричинили активне розширення сфери функціонування військової лексики, яка вийшла за межі професійного вжитку та стала важливим елементом

національного публічного дискурсу. Військові терміни набувають нових значень, стилістичних відтінків, входять до активного обігу в медіа, літературі тощо, виконуючи комунікативну, ідентифікаційну, оцінну і символічну функції.

Семантична еволюція військової термінології демонструє різні типи змін, що свідчить про

високу адаптивність цієї лексики до нових соціально-політичних обставин, її здатність до смислової трансформації та культурного кодування колективного досвіду. Таким чином, військова термінологія є не лише мовною категорією, а й важливим інструментом формування національної ідентичності.

Список літератури:

1. Акульшина Н. Алгоритм та методика дослідження військової термінології (на матеріалі української, перської та англійської мов). *Studia Linguistica*. 2022. Вип. 21. С. 9–19.
2. Андріянова О. Військово-морська термінологія української мови: етапи формування та семантика : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. К., 2011. 199 с.
3. Грицьків А. Сіткове моделювання як метод лінгвістичного дослідження. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія: Мовознавство. 2002. № 2 (8). С. 47–52.
4. Долинський Є. Військова термінологія та її переклад як елемент підготовки майбутніх філологів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 83. Том 2. С. 271–276.
5. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 920 с.
6. Малімон Л., Щербан К. Переклад військової термінології в англомовних онлайн-новинах під час висвітлення війни в Україні. *Закарпатські філологічні студії*. 2014. Вип. 35. С. 201–205.
7. Пуш О., Гасюк Н. Особливості перекладу військової термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2022. № 58. С. 305–308.
8. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ: Наукова думка, 1988. 238с.
9. Яремко Я. П. Формування української військової термінології : Автореф. дис... канд. філол. наук. Львівський держ. ун-т ім. І.Франка : Дрогобич, 1997. 16 с.
10. Яценко Н. Формування назв військового одягу в українській мові: Монографія. К., Інститут української мови: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. 179 с.

Kompantseva L. F. MILITARY TERMINOLOGY AS A FACTOR IN SHAPING MODERN UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE

The article deals with military terminology in the Ukrainian language as a dynamic linguistic phenomenon that is at the intersection of professional, social and cultural discourses. The aim is to analyse the evolution of military terms in the Ukrainian language and their discourse-forming role. Military vocabulary, which was traditionally perceived as a highly specialised element of the language system, is now actively penetrating the broader layers of everyday speech. Particular attention is paid to the discourse-forming function of military terms, which, due to the full-scale war, have gone beyond professional use and become significant markers of collective memory, identity, and social mobilisation. The semantic transformations of terms are classified into four main categories: those preserved in their original meaning (artillery, battalion), terms that have acquired new connotations (occupation, missile), terminological units (drone, volunteer, insurgent), and deterministic units that gradually enter the sphere of general use and acquire symbolic or metaphorical meaning (front, occupation, landing). It is emphasised that in the context of an armed conflict, military terminology not only performs nominative and communicative functions, but also actively influences the linguistic picture of the world, shaping the national narrative, and contributing to the linguistic consolidation of society. Thus, military vocabulary appears not only as a professional linguistic resource, but also as a powerful mechanism of linguistic adaptation to the socio-political challenges of our time, reflecting changes in the consciousness, values and identity of Ukrainian society. Its transformation is evidence of deeper processes taking place in the language under the influence of war – processes that turn terms into symbols and language into an instrument of resistance and memory.

Key words: terminology, military term, semantic evolution, discourse-forming role, discourse, military discourse.